

HONTALANOK (Az 1922-ben Kassáról kiutasítottak listájáról)

KOVÁCS ÉVA

A Kassai Városi Levéltár (Archív Mesta Košíc) őrzi azt a közel 600 nevet tartalmazó listát, amely az 1922. évben a városból kiutasítottakat tartalmazza.¹ Az eredetileg egyéni összeíró lapokat – melyeken az illető szeme színétől a foglalkozásáig mindenféle adatot fölvettek – egy túlbuzgó levéltáros kiselejtezte, csak néhány lapot hagyott mutatóba a lista mellékleteként, mintegy „szemléltetőül”. A listán a kiutasított neve mellett följegyezték vallását, születési helyét, illetőségét, születési évét, a kiutasítás irányát, dátumát, valamint azt, hogy volt-e kassai lakóhelye a kiutasítás pillanatában. Nagy kár, hogy az eredeti lapokat megsemmisítették, mert belőlük a kiutasítottak foglalkozására, családi állapotára, valamint – és ez meglehetősen lényeges szempont – a kiutasítás okára is fény derülhetett volna.

A forrás értékét az a tény is csökkenti, hogy a lista készítője – bizonyára a nagyszámú kiutasított miatt – néhol hevenyészve töltötte ki a név melletti rovatokat, különösen a kiutasításkor nem túl fontos „vallás” esetében. A közvetlenül Trianon utáni időket jól szemlélteti, hogy az újonnan alakult államok még nem vonultak be a köztudatba; így külön tüntették föl – hibásan – mint kiutasítási irányt Ukrajnát (és nem Szovjet-Oroszországot), Jugoszláviát és a Szerb-Horvát–Szlovén Királyságot egyaránt; Galíciát (és nem Lengyelországot); végül Morvaországot és Kárpátalját (nem pedig Csehszlovákiát). Ezeket a pontatlanságokat szem előtt tartva feltételezem, hogy a lista vizsgálatával *hozzávetőleges képet kaphatunk* az 1922. január 1.–október 25. között Szlovákia területéről kiutasított kassaiak összetételéről. Végezetül még egy technikai jellegű korlátról: a forráshoz való hozzáférés szűkös ideje miatt a listának pusztán elsődleges földolgozását tudtam elvégezni.

A kiutasítások legfontosabb okát a csehszlovák állampolgárság megszerzése körüli nehézségekben kell látnunk. (Kiutasításra adhatott okot a Tanácsköztársaságban való részvétel is – ennek hulláma azonban nagyjából 1922-re „lefutott”.) A Saint-Germain-en-Laye-i 1919. szeptember 10-i szerződés vezérelve szerint „azok a német, osztrák és magyar állampolgárok, akik a szerződés hatályba lépése napján (1920. július 16-án) oly területen laktak vagy bírnak illetőséggel, amely a vonatkozó békeszerződések értelmében Csehszlovákia alkotórészévé vált, *ipso facto, és minden formalitás nélkül csehszlovák állampolgárokká válnak*”.² Ezzel szemben a csehszlovák állam 1920. április 9-i alkotmánytörvényében már ez áll: csehszlovák állampolgárok „azok a volt osztrák vagy magyar állampolgárok, akik a csehszlovák államhoz csatolt területen 1910. évi január 1-ig *illetőséget szereztek*”.³

Az alkotmányban leírtak amiatt okoztak sok problémát, mert a csehszlovák törvényhozás nem vette figyelembe a korábbi magyar jogalkotást, mely szerint Magyarországon a községi illetőség csak 1875. június 8-ától volt szabályozva, akkortól is úgy, hogy *az illetőség megszerzése jelenthetett „kifejezett fölvételt”, de hallgatólagos illetőséget is*. Vagyis 1919-ig a lakosságra nézve nem volt kötelező a községbe való kifejezett és írásba foglalt föl vétel. A csehszlovák jogi hatóságok azonban a hallgatólagos illetőséget nem fogadták el. A korábbi magyar joggyakorlat semmibe vétele több ezer embert tett az új államalakulatban hajléktalanná,

gyakran üldözötté.

Az így előállt visszas helyzet egészen 1926-ig semmit nem változott. Az 1926-os Dérer-Szentiványi-féle törvény végre körültekintőbben tisztázta az illetőséget, s ezzel megállította az óriási kiutasítási hullámot. A törvény szerint „bármely, aki 1910.január 1. előtt 4 évig szakadatlanul lakott Szlovenszka és Podkarpatszka Rusz valamely községében, kérelemre megadandó a csehszlovák állampolgárság, mely esetben úgy tekintetik, mintha már 1918. október 28-án is az lett volna”.⁴ Így:

(1) aki 1910.január 1-én illetőséggel bírt: ipso facto állampolgár;

(2) aki 1910. január 10.-1918. október 28. közötti időben szerzett illetőséget, az 1921.december 31-ig kérhette, hogy állampolgárságát ismerjék el;

(3) akire nem áll 1. és 2. elutasítva, de 1910. január 1. előtt négy évig egyfolytában lakott valamely szlovenszka vagy podkarpatszkaruszi községben, az a 152/1926. törvény szerint (ez a Dérer-Szentiványi-féle tv.) kérheti állampolgárságát 1931. augusztus 22-ig;

(4) akire nem áll 3., illetve 1931. augusztus 22. után kérelmeznie, az állampolgárságáért az 1871. évi L.t.c. szabályai szerint folyamodhat (vagyis leszármazása, vagy házastársa, vagy törvényesítése, vagy honosítása alapján);

(5) végül az optáltak, az 1920.július 16-ig végleges csehszlovák állami hivatalnokká kinevezettek, valamint az illetőségi joggal bíró volt magyar vagy osztrák állampolgárok kiskorú gyermekei kaptak csehszlovák állampolgárságot.

A törvényben a csehszlovák és a magyar jogalkotás közötti szakadékot nagyjából-egészéből sikerült áthidalni, így 1926 után végre konszolidálódott a helyzet Kassán is.

Még egy dolgot kívánok előzetes kiegészítésül megjegyezni: a listára fölvetett közel 600 személyt nem egy teljes év alatt utasították ki. Egyrészt a listát október 25-i dátummal lezárták (így már csak a 10 hónap alatt kiutasítottokról van szó), másrészt a „magyar kormány határát minden kiutasított előtt három hónapra lezárta, a kiutasító végzést nem vette figyelembe s a kiutasítottat még az esetben sem engedte be Magyarország területére, ha az a magyar állam kötelékébe tartozott. A csehszlovák hatóságok kénytelenek voltak a határozatot tudomásul venni s a kiutasításokat a határidő lejártáig fölfüggeszteni”.⁵ Ha azt vesszük, hogy a kiutasítottak kétharmadát Magyarországra irányították, akkor már a *mindössze 8 hónap alatt kiutasítottakat tartalmazza a lista*. Így átlagosan havonta 74 személyt érintett ez a tortúra.

A lista keletkezésének évéhez legközelebb álló népszámlálás – az 1921.évi csehszlovák összeírás – szerint Kassának 52 898 lakosa volt, tehát a lakosság több, mint 1%-át – *minden századik embert* – kiutasították, csak 1922-ben. (Mindezek ellenére a város lélekszáma rohamosan nőtt; 1919-ben még 46 178 főt, 1930-ban már 70 117-et számláltak össze – a paradox helyzet nem szorul magyarázatra.)

Lássuk ezután a listán szereplők összetételét! Nemük szerint csoportosítva őket, a következő táblázatot kapjuk:

	férfi	nő	összesen
n	445	145	590
%	75,4	24,6	100,0

A kiutasítottak háromnegyede férfi volt. Felekezeti megoszlásukat tekintve:

	r.kat.	g.kat.	ref.	evang	cseh . testvér	g.kel.	izr.	?	Ösz- szesen
n	135	2	28	9	1	14	109	292	590
%	22,8	0,3	4,7	1,5	0,2	2,4	18,5	46,6	100,0
az ismeretlenek nélkül	45,3	0,6	9,4	2,9	0,3	4,7	36,6	-	100,0 (298 fő)
a kassai	0,5	0,1	1,7	0,5	0,0	4,4	1,2	-	-

lakosságból

A hontalanokká váltak legalább egynegyede római katolikus, egyötöde izraelita volt. Ha ezt a sort összevetjük az utolsóval, amely azt mutatja, hogy a kassai lakosság felekezeteinek hány százalékát alkotják, azt látjuk, hogy a görögkeletiek 4,4%-át, a reformátusok 1,7%-át, az izraelitáknak pedig 1,2%-át utasították ki az országból. Tehát minden huszadik görögkeletit, ötvenedik reformátust és hatvanadik izraelitát. Valószínűsíthető, hogy míg a görögkeletiek inkább háborús menekültek lehettek, addig a reformátusok és az izraeliták egy része a kassai, illetve felvidéki polgárokból került ki. Születési helyük szerint az alábbi volt a megoszlásuk:

	Osztrák–Magyar Monarchia CSR		Len- gyel- or- szág	Orosz Biroda- lom	Né- met- or- szág	Egyéb	Összesen	
	Kassa	egyéb,						
	1920							
n	28	123	345	65	21	4	3	590
%	4,7	20,8	58,5	11,0	3,6	0,7	0,7	100,0

Az Osztrák-Magyar Monarchia területén született a kiutasítottak 65%-a, ebből az új Csehszlovákia területén 25,5%. A kassai 27 személyt és a felvidéki születésű 129 többségét a *jogszabályok szerint nem lehetett volna kiutasítani*. A kiutasított görögkeletiek és az orthodox izraeliták többségét a lengyelországi és oroszországi születésűek adták. A listán szereplők átlagos életkora a kiutasításkor 28 év volt, legnagyobb részük az 1890-es években született, de találunk közöttük több 60 év fölötti idős embert is:

	-1870	1871- 80	1881 - 90	1891- 1900	1900- ?	Összesen	
n	27	38	69	296	140	20	590
%	4,6	6,4	11,7	50,2	23,7	3,4	100,00
ismeret- leneken kívül	4,7	6,6	12,1	51,9	24,6		100,00 (570 fő)

Mivel gyakran egész családokat is kiutasítottak – nagyszülőtől unokáig - azért ennyire szórt a kor szerinti megoszlás. A legérdekesebb rovata az összeírásnak a „kiutasítás iránya”. A forrásokban nem találtam magyarázatot arra, hogyan döntötték el, mely országba távozzanak. Talán az összeírott jelölte meg, hova kíván távozni; talán a hatóságok toloncolták az illető országhatárig. A lista alapján az a tendencia tapintható ki, hogy a nevek csengése és a születési hely vág a leggyakrabban egybe a kiutasítás irányával. (Például a kassai és felvidéki születésűek legnagyobb része mellett a „Mad’arsko” bejegyzés áll.)

	Utód államok	Auszt- tria	Román Ki- ráltság	CSR	Len- gyel- ország	Szov- jet- Orosz- ország	Né- met- or- szág	Ösz- szesen	
	Mo.		S.H.S.						
n	407	12	15	40	2*	85**	23***	5	589
%	69,0	2,0	2,5	6,8	0,4	14,4	3,9	0,8	99,8

*Ebben a két esetben csak Szlovénia területéről tiltották ki: az egyiket (a cseh testvérek egyházának hívét) Morvaországba, a másikat (görögkatolikus) Podkarpatszka Ruszba. **A listáiról szerint ebből 3 személyt Galícia területére. ***A 23-ból tízet pedig Ukrajnába.

A kiutasítottak 80,7%-át, 476 személyt az egykori Monarchia területére irányítottak, többségüket Magyarországra, mindössze 69-et a többi területre; a maradék a lengyelországi és szovjet-oroszországi menekültekből tevődhetett össze.

Végezetül a kiutasítottak kassai lakóhelyére vonatkozó adatokat rendszereztem:

	volt lakása	a kiutasításkor hotelben lakott	nem volt lakcíme	Összesen
n	250	5	335	590
%	42,4	0,8	56,8	100,0

Az összesítéskor azt a megdöbbentő tényt vehetjük észre, hogy *a kiutasítottak majdnem felének volt bejegyzett kassai lakcíme* a kiutasításkor. Ez persze nem jelent egyértelműen illetőséget is, mint azt már az előbbieken láthattuk, mégis arra enged következtetni, hogy a kiutasítottaknak egy nagyobb része kassai polgár, nem pedig menekült, vagy a városban ideiglenesen tartózkodó volt. Az államfordulat utáni első években nem volt ritka az efféle hatósági visszaélés – erről tanúskodnak az 1921-es, 1922-es sőt még a további évek kassai magyar nyelvű napilapjaiban megjelent tiltakozó cikkek, amelyek szinte mindennaposak voltak. Kivándorlók, kiutasítottak, illetőségükért sorban állók és betelepülők állandó népmozgalma jellemezte az első éveket.

A kiutasítások többé-kevésbé „hatékonyak” voltak: az 1924-es kassai címjegyzékben csak elenyésző számban talákoztam a listára fölvetek nevével (tehát egészen biztos, hogy legalábbis Kassáról eltűntek).

Az illetőséggel kapcsolatos provizórikus állapot még évekig tartott. Ezt bizonyítja végezetül az alábbi két – városi tanácstagi interpellációból kiragadott – részlet 1924-ből: „A családok százai az utcán tanyáznak, jobb esetben pedig sertésólakban és fakamrákban laknak.”⁶ „Köztudomású tény, hogy a köztársaság területén ezrek és ezrek járják a kálváriát az illetőségük elismertetése végett ... Itt a városban is ezrek és ezrek vannak, akik – bár 30–40 esztendő óta laknak a város területén az illetőségük elismeréséhez nem tudnak hozzájutni, mert a mindenható hatalom azt mondja rájuk, hogy 1910. év előtt 4 éven keresztül a város terheihez nem járultak hozzá, pedig egytől egyig fizették a kötelező házbérfilléradót! ... A zaklatások, üldözések és kiutasítások felfüggesztését kérem!”⁷

Jegyzetek

- 1.AMK 339/155 Magistrat Mesta Košic. IV.RMK 1923. 157-62126.
- 2.Flórián Károly - Osváth Gyula: Csehszlovák állampolgárság és községi illetőség. Košice - Kassa 1926. 3.p.
- 3.Uo. 4.p.
- 4.Uo. 152.p.
- 5.Kassai Napló, 1922. 1.sz. 4.p. „Nyolcvan kiutasítás két hét alatt” c. cikk.
- 6.AMK 574/924 XII. 1866. irat; Horkay Endre kommunista tanácstag interpellációja.
- 7.AMK 66/924. XII. 236.irat; Schuster János keresztény-szocialista tanácstag indítványa.

SUMMARY

Éva Kovács: Stateless citizens

After World War I - from 1918 till the mid-1920's some half a million people – former Hungarian citizens, as well as Germans, Poles, etc. - were expelled from the Successor States (Rumania, Czechoslovakia, the Serbo-Croatian-Slovenian Kingdom). The essay deals with one small group of people affected by this large-scale expulsion: those expelled from Košice (Kassa) – and generally Slovakia – in 1922 on the pretext of their inadequate Czechoslovak citizenship. The Czechoslovak legislation ignored the former Hungarian laws, thus making it impossible for

many to obtain the right of Czechoslovak citizenship. The Czechoslovak legislation regulating the situation was amended as late as 1926. The majority of those expelled were transported towards Hungary in refugee-trains. The expulsion of almost one-third of these people was illegal, as the author has proved. Complying with the laws in force they should not have been expelled partly because they were born in regions which became parts of Slovakia in 1918, and partly because they had their permanent places of residence in Košice (Kassa) at the time of the expulsion. The provisory conditions concerning the right of citizenship lasted for years and it was only after the introduction of the Dérer-Szentiványi bill in 1926 that the situation was consolidated both in Košice (Kassa) and Slovakia in general.